

VENEDİKLİ SEYYAH MARCO POLO VE ESERİ (HAKKINDA YAPILAN EN YENİ METİN NEŞRİ VESİLESİYLE)*

MAHMUT H. ŞAKİROĞLU**

Venedikli büyük seyyah Marco Polo'nun eseri asırlardan beri dikkati çekmiş, kapsadığı bilgilerin getirdiği yenilikler, devrine göre çağdaş akımları ve alışkanlıkları, Asya kıtasından Avrupa kıtasına taşınması ve tanıtılması, nesiller boyunca takdirle karşılanmıştır. Bu zat tarafından yaratılan eserin değişik yazmalarının muhtelif kitaplıklarda bulunması da tarihçiler kadar dilcilerin, kültür araştırmacılarının, etnolog ve coğrafyacıların da dikkatini çekmişti. Esas metnin yazılmasından sonra üretilen 150 tane yazmanın özelliği, diğeri, ne zamandan beri süre geldiği de hep merak konusu oldu. Zira müellif nüshası elde değildir. Marco Polo'nun ölümünden çok kısa bir süre sonra, değişik nüshalar yaratıldı, bunlardan birisi de Kristof Kolumb'un eline geçti ve onun yeni kıtalar keşfetme seyahatine çıkmasına büyük bir etki yaptı. Matbaanın icadından sonra, en sık basılan eserler arasına girdi. Eser sonradan her bir evrede değişik özelliklere sahip oldu ki bunlar üzerinde ayrı ayrı durmak gerekir.

Marco Polo'nun eserinin kitap haline dönüşmesi, Pisa şehrinde yetişme ve M.Polo'nun hapisane dostu Rustichello adında birinin yardımı ile mümkün oldu. Bir coğrafya kitabı olarak tanınması yanında, fizikî coğrafya ile birlikte siyasi, dinî, beşerî coğrafya, etnoloji ve halk bilim ile ekonomi de içerir. Bundan dolayı eseri her eline alan kendi ihtisas sınırları içinde, çeşitli yönleri ile açıklığa kavuşturmağa gayret ettiler ve her bir araştırmacı da kendi alanında başarılı oldu. Böylece Marco Polo araştırmaları günümüzde bir yığın sorunları da beraber getirdi. Bunların sonucu, daha işin başında eserin ne zaman ve nasıl kaleme alındığı, ne zaman kopyalarının çıkartıldığı ve hangi amaç için kullanıldığı, basıldığı zaman

* Ruggero M. Ruggeri, *Marco Polo. Il Milione. Introduzione, edizione del testo toscano ("Ottimo") note illustrative, esegetiche, linguistiche repertori onomastici e lessicali* (Marco Polo. Milione. Giriş. Metin yayını Ottimo diye tanınan Toskana lehçesi ile yazılmış nüshadır. Açıklayıcı, tamamlayıcı, dilcilik notları ve yer adları ile kelimelerin açıklanması).

Firenze 1986, XI+417 sayfa. Yayınlayan Leo S. Olschki Kitapevi. Seri: Biblioteca dell' "Archivium Romanicum", Serie I, cilt 200. Ederi çıktığı sırada 72.000 liredi idi.

** Prof. Dr., Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü öğretim üyesi.

nerelerde rağbet gördüğü, hangi dillere tercüme edildiği hep merak edildi. Bu konuların başında daima dil konusu gelir. Zira eserin kaleme alınmasından sonra geçirdiği evrelerde kendi içinde çeşitli tartışmaların yapılmasına yol açtı ve araştırmacılar ancak bir yanını açıklamağa muvaffak oldular. Bu çalışmalar arasında Türk tarih ve kültürünün de müstesna bir yeri bulunmaktadır. Seyahatine Anadolu'nun Ayas şehrinden başlayıp, İç ve Doğu Anadolu'yu geçtikten sonra Çin içlerine giden Marco Polo, buradaki medeniyete yakın ilgi duyduğu için, müşahedelerini ve duyduklarını kaleme aldı. Bu sayede Türk medeniyetinin bir dönemi Marco Polo sayesinde incelemelere açılmış oldu ve Türk dünyası ile Moğol tarihinin hareketli bir dönemini inceleyenler için değerli kaynaklar ve araştırma eserleri meydana getirildi. Bu evreleri tek tek incelemekte yarar vardır.

* * *

Marco Polo üzerine yapılan çalışmalar o kadar çok sayıda eser meydana gelmesine yol açmıştır ki zaman zaman kaynakça çalışmaları yapılır. Bunlar arasında tespit edebildiklerim şunlardır:

Shinobu Iwamura, *Manuscripts and printed editions of Marco Polo's Travels*, Tokyo 1949.

Gioacchino Scognamillo, "Saggio di bibliografia poliana", *Italia che Scrive*, 37/10 (1954), s. 143-148. Numero speciale dedicato a Marco Polo, sotto il Patronato del Comune di Roma.

C. Sanz, *El libro de Marco Polo, Notas historicas y bibliograficas*, Madrid 1958.

Hiroshi Watanabe, *Marco Polo Bibliography 1477-1983*, Tokyo 1986, x+345 sayfa. Daha önce bir özetini *Bunken* 10 (1963), s. 24-38'de yayınlamıştı. Ayrıca "Study of the Book of Marco Polo as utilised by the Christian Missionaries", *Annual Journal of Asian-African Cultural Research Institute*, 20 (1979) (diye bir çalışması var ise de göremedim).

Bu alandaki çalışmaların başında elbette İtalyan araştırmacılar gelmektedir. Alanında meydana getirdiği eser sayesinde ülkesi Venedik Cumhuriyeti'ne büyük bir nam kazandıran ve bütün zamanların en büyük seyyah ve kâşifi sayılan Polo, İtalyan atılcılığım ve ticaret âlemini tanıma ile birlikte tanıtma için de benzersiz bir örnek olarak asırlardan beri anılan bir kişi olarak, hemen hemen her sene bir metnini neşrederler ve yapılan her bir neşir, giriş kısmının detayları ve kayıtları, içerdiği notlar ile tanı-

nır. İlk defa 1496 yılında Venedik'te basılan kitabın yıllar geçtikçe yeni baskıları birbiri ardına yapıldı. 16. asırda da kıymetli coğrafyacı ve coğrafya metinlerini bir araya getirip *Navigazioni et Viaggi* adında devasa bir külliyat meydana çıkmasını sağlayan Giovanni Battista Ramusio, derlemesine bu eseri de kattı ve kitabın sonradan yapılan her bir basımı da Venedik coğrafya biliminin yayılmasına, tanınmasına ve coğrafyacılar kadar tarihçilere de yararlı oldu. Marco Polo'nun eserinin çeşitli baskıları, 19. asırda filolojik araştırma ve metin tamiri konusu büyük atılımlar yapınca, bu kitap da çeşitli yönleri ile ele alındı. Fakat bu aşamada dikkati çeken husus, Henry Yule tarafından yapılan neşrin bir benzerinin İtalya'da yapılmamış olmasıdır. Marco Polo üzerindeki araştırmalar ve ayrıca seyyahların eserleri üzerinde duran H. Yule, hem metin hem de açıklayıcı metinler ve notlar sayesinde abidevî bir eser yaratmış ve her zaman için başvuru kaynağını pekiştirmişti. 1871 ve 1875 yıllarında yaptığı yayın Henry Cordier'in ekleri ile birlikte 1903 ve 1921 yıllarında çıktıktan sonra, yeni bir ek cilt ile beraber 1920 yılında yeni bir baskı ile ilim âlemine sunuldu. Sonradan bütün araştırmacılar tarafından vazgeçilemez bir klavuz sayılan bu eser, M. Polo üzerindeki araştırmaların en olgunudur. Bu arada Paul Pelliot adındaki Türk ve Orta Asya tarihi mütehassısı bir sinoloğun da çalışmalarını görmekteyiz. Çok sayıda bilgileri en titiz bir eleştiri süzgecinden geçiren Pelliot, Marco Polo'nun eserindeki her bir satırın değerini vermiş ve şüpheleri ortadan kaldıracak çalışmalar yapmış idi. Bunun detayına girmeden evvel, Marco Polo metni üzerindeki sorunlara değinmek gerekir. Onun için İtalyan araştırmacılar dil konusuna ağırlık verip, en doğru metni elde etme çalışmasından ve saplantısından kendilerini kurtaramadılar. Kitabın içindeki bilgilerin değerlendirilmesini Çin, Türk, Orta Asya, Din Tarihi, Coğrafya âlimlerine âdeta taksim ettiler. Gene de eserin dil zenginliği ve eski bir metin oluşu, bu arada en eski şark dünyası bilgilerini içermesi her zaman için ilgiyi çeker ve çekecektir. Bundan dolayıdır ki, Marco Polo'nun eserini ele alan onu baştan sonuna kadar okumaz, fakat ilgi duyduğu en küçük bir konu ve alan için umulmadık bir kayıt ve bu kayıt üzerine yapılmış bir yığın yorum ve görüş ile karşılaşır. Bunların her biri araştırma, tartışma, metin tamiri hususlarını her zaman için gündemde tutmuş ilim ürünleridir.

* * *

Marco Polo araştırmalarında en büyük tartışma eserin oluşması üzerine yoğunlaşır. Zira müellif böyle bir eser yazmadığı gibi, ilk oluşan metin de İtalya'da konuşulan dil ve lehçelerden değil (bu yarımada dil Dante

Alighieri'nin eseri sayesinde gelişmiş, ancak İtalya Birliği'nin 1861 yılında kurulmasından sonra tek bir dil oluşmuştur ve bununla beraber İtalya'da yerel lehçeler edebî eserlerin yaratılmasında her zaman etkilidir), fakat Fransızca'dır. Hem başlık hem de metin araştırmacıları asırlardan beri hep şaşkınlık içine itti. Eseri meydana getiren olay da Marco Polo'nun tutsak edilmesinden sonra meydana gelmişti. Kapatıldığı Genova'daki hapis-hane-de Pisa'lı Rustichello adında biri ile tanışan Polo, başından geçenleri anlattı, hapis-hane arkadaşı da kaleme aldı. Fransızcadan sonra İtalya'nın orta kesimlerinde konuşulan Toscana lehçesine çevrildi ve kısa bir süre sonra muhtelif kütüphanelerde elyazmaları oluşmaya başladı. Bu gelişme üzerine değişik tipte yazma nüshalar meydana geldi ve okur-yazar zümrelerin yoğun olduğu yörelerde, denizcilik muhitlerinde çabucak sevildi, tutuldu ve gelişmeğe başladı ve bunun uzantısı olarak da bu nüshalardan birisi Christof Colomb'un eline geçti. Dünyayı tanımak için Colomb, mensubu olduğu Genova Cumhuriyeti'nin can düşmanı Venedik Cumhuriyeti'nden olan bu seyyahın eserini dikkatlice okudu, bununla da yetinmeyip çok sayıda notlar aldı. Şimdi tarihî bir hâtıra olarak kalan bu kayıtlardan sonra matbaanın da gelişmesi bu uzak âlemi kendi ayaklarına getiren kitabı Avrupalılar çok takdir ettiler. Her bir mesele üzerine de adım adım gittiler ki belli başlıları şunlardır;

Başlık: Eserin özelliği daha başlık ile başlar. İtalyanlar bu eserin adını "Il Milione" veya sadece "Milione" diye benimsediler. Bunun ailenin atalarından olan Emilio'dan türediği faraziyesinde birleştiler. Çağımızdaki milyon kelimesi o çağlarda kullanılmadığı için, rakamla bir açıklama faraziyesi çabuk terk edildi.

Böyle bir eserin en eski metinlerinin Fransızca olması fırsatını iyi kullanan Fransız araştırmacılar, kendi kabul ettikleri başlık üzerinde ısrar ettiler: *Le devisement du monde* (Dünyanın tasviri) veya, *Livre de merveilles* (hayret edilecek şeyler kitabı) üzerinde durdular. Paris kütüphanelerinde bulunan en eski metinlerde böyle kayıtlıdır:

Ci commence le livre de Marc Paul et de merveilles ve diğer nüshanın giriş (incipit) kısmı: *Cy après commence le livre de Marc Paule des Merveilles d'Aise le grand et l'Inde la maiour et minour ed des diverses régions du monde.*

Bu tip başlıklar Latince etkisinden türemiştir. "Mirabilia Urbis" veya "De magnalibus" gibi terimler sık sık 12. ve 13. asır yazmalarında görülür. İngilizler ise en kısa yolu seçip "The book of ser Marco Polo" ve-

ya bir tek Marco Polo ile yetinirler ve bu yetinmeyi başka kültürlere de kabul ettirmişlerdir.

Dil: Eseri Marco Polo kaleme almadı. Cenova Cumhuriyeti'nin elinde tutsak bulunduğu bir sırada, 1298 yılında Pisa'lı Rustichello adlı birisine anlattığı olayları bu adam hemen yazdı. Devrin Kültür dili sayılan Fransızca yazıldığı ve sonra İtalyancaya, daha doğrusu Latince ve bazı İtalyan lehçelerine, tercüme edildiği son yapılan araştırmalar sonucu ortaya konuldu. Fransızca olarak yazılmasına sebep, o sıralarda gezgin edebiyatçıların büyük ölçüde bu dili iyi kullanmalarıydı. Rustichello da bunlardan birisi idi. Fakat bu zatın tarihi kimliği üzerinde yeterli bilgiler bulunmakla beraber, "Yuvarlak Masa Şövalyelerinin" hikâyelerini anlatan geleceği sürdüren bir kişi olarak kabul edildi. Edebiyat tarihçileri, böyle bir tutumu İtalyan Edebiyatı'nın başlangıç dönemi sayarlar.¹

Eserin hazırlanış dönemi: Marco Polo 1271 yılında başladığı seyahatini 1295 yılında bitirdi. Elinde not olup olmadığı, olayları bir biri ardı sıraladığı zaman bir tek hâfızasına güvendiği ve anlattığı olayların, Rustichello tarafından edebî düzen içine sokulduğu, sonradan bütün Avrupa muhitlerine yayıldığı anlaşıldı. Bu yayılma sırasında 150 tane yazma metin çeşitli kütüphaneleri doldurdu. Bu gelişme esasında daha başka eserlerden nasıl yararlandığı ve o sıralarda Şark âlemi ile ilgili ne gibi yeniliklerin getirildiği üzerinde de duruldu. Zira Marco Polo en büyük seyyah olmakla beraber ilk değildi. Ondan evvel de bazı misyonerler doğu kesimlerine gidip, üzerlerine verilen görevleri yerine getirdiler ve gidip de neler gördüklerini kaleme aldılar. Aynı zamanlarda Orta Çağ boyunca Doğu ile ilişkileri olan tüccarlar da çeşitli vesileler ile eserler kaleme aldılar. Bu bilgilerin Polo'nun kitabına katılıp katılmadığı, düzenleme esnasın-

¹ Leo S. Olschki yayınevi Marco Polo üzerine muhalled eser yayınlamış bir kuruluşur. 1928 yılında büyük boy bir neşrini gerçekleştirir. Luigi Foscolo Benedetto neşri diye tanınan bu eser, alanında büyük saygı duyulan bir çalışmadır. 221 sayfalık bir önsözden sonra 283 sayfa metin neşri yapan bu müellifin çalışmasına ait Fransızca bir tanıtma yazısı dilimize çevrilmiş idi: A(li) Macit [Arda], "Marco Polo'nun tenkitli yeni bir tab'ı", *İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, cilt 7, sayı 2 (Temmuz 1929), s. 146-150. L. Gallois adlı tanıtıcının *Annales Geographie* adlı derginin 15 Mayıs 1929 tarihli nüshasından.

Luigi Foscolo Benedetto adlı araştırmacının neşri her zaman giriş ve metin olarak sonraki çalışmalara bir temel teşkil etti. Bununla beraber İtalyanlar her zaman için yeni ve daha iyi bir metin elde etme çabası içindedirler.

L. Foscolo Benedetto sonradan bu eserin çağdaş dile bir uyarlamasını da yaptı, *Il libro di Messer Marco Polo, cittadino di Venezia detto Milione dove si raccontano le Meraviglie del mondo*, Milano 1932.

da esas anlatılanlara mı sadık kalındığı veya eklemelerin bulunma oranı tartışmaya açıldı.

Bu sebepten dolayı esas bir yazma metnin nasıl olacağı ve aslı şeklinin ne olacağı ihtimali, İtalyan araştırmacıların birinci problemi olarak görüldü.² Yazma metinler arasında en eskisi ve güvenilir olanı, Paris'deki Biblioth que National n shalarındır (fr.1116 ve fr. 5649 diye tanınırlar). İtalya'da bulunanlar ile sâir ülkelerin kitaplıklarındaki metinler de incelendi. Derin filolojik incelemeler yapıldı. Bunlar arasında şaşırtıcı olan grup Latince olanlardır. Her ne kadar devrinin ilim, diplomasi, din ve haberleşme dili addedilse bile bir yığın sorun da beraber geldi. Fakat yayılıp tanınma bakımından olan etkisi hiç bir şekilde ink r edilemez. 50 tane kadar tespit edilen Latince yazmalar, ciddi araştırmacıların işine yaramıştır. Fakat bazı ibarelerin diğ r eserlerdeki benzerlikleri, titiz araştırmacıları, büyük şüpheler içinde bıraktı.

Eserin  zg n olmayıp da, bir geleneğinin uzantısı olduğu üzerinde durmuştum. Bunlar arasında verilecek isimler: Giovanni Piandel Carpine, Guglielmo Rubruck, Odorico da Pordenone, Salimbene de Adam gibi kişilerdir. Bunlar genellikle Moğol h kimiyeti altında bulunan yerleri görüp, bir takım siyasi raporlar kaleme aldıkları için, kültür tarihçilerinin ve bu arada Türk tarihi araştırmacılarının dikkatini çekmedi.³ Bununla beraber Moğol dönemi Anadolu ve İran  zerine çalışanlar, bu misyoner faaliyetle-

² Marco Polo metinlerinin araştırmalarında ikinci sırayı alan  alışma: Marco Polo, *Milione Versione toscano del Trecento. Edizione critico a cura di Valeria Bertolucci Pizzorusso. Indice ragionato di Giorgio R. Cardona*, Milano 1982. 1975 yılında yapılan neşrin ikinci baskısıdır. Metin ve açıklamalı dizin (indice ragionato)  ok değ rlidir ve bir dilbilim m tehassısı olan R.G. Cardona tarafından hazırlanmıştır. T rk e ile de yakın bir temas kuran bu zat, 45 yaşında beklenmedik bir şekilde aramızdan ayrıldı: Marco Mancini, "Ricordo di un etnologista, Giorgio Raimondo Cardona", *Lettera dall'Italia* IV/14 (aprile-giugno 1989) s. 50.

³ Leonardo Olschki, *L'Asia di Marco Polo. Introduzione alla lettura e allo studio del Milione*, Venezia-Roma, 1978. Venedik'deki Giorgio Cini vakfı ilk defa 1957 yılında basılan bu kitabın 1967 yılında hem Venedik hem Floransa'da meydana gelen su baskınları sonucu nüshalarının mahvolması üzerine anastatik bir baskısını yapmıştır. Bu eserin bir de İngilizce neşri bulunmaktadır. *Marco Polo's Asia, an introduction to his Description of the "il Milione"*, The Berkley-Los Angeles 1960. Leonardo Olschki ayrıca, *Storia letteraria dell scoperte geografiche*, Firenze 1937 ve *Marco Polo's precursors*, Baltimore 1963 adlı iki eser ile bu konuya katkıda bulundu. Aslında çok ihatalı ve güvenilir eserlerdir. Mussolini dönemindeki sert ırkçılık yasalarından dolayı doğduğu şehri terke mecbur edilen müellif, ailesinin kültür etkinliğini devam ettirerek bu olaya gerekli olan cevabı vermiştir, bkz. Stefano De Rosa, *Olschki un secolo di editoria, 1886-1986, cilt 2, Le Casa Editrice Leo S.Olschki (1946-1986)*, Firenze 1986, s. 8 vd. (bu kitap hakkında kaleme aldığım bir yayın makalesi *Erdem* sayı 9'da bulunmaktadır).

rinin elde mevcut yayınlarından çok istifade ettiler. *Sinica Francescana* adlı eserde toplanan bu kaynakların bazılarının yeni neşirleri de ilim âlemine sunuldu.⁴ Avrupalıların o sıralarda Moğollardan beklentileri, Türkleri Avrupa'yı tehdit altında bulundurmalarından uzaklaştırmak için idi ve âdeta Apokalipsi bekleme içindeydiler.

Bu misyonerler kadar eser veren tüccarları da zikretmek gerekir. Bunlar arasında en dikkati çeken not, Francesco Balducci Pegolotti tarafından hazırlanmış olan dizidir. *Pratica della Mercatura* adında bir eser kaleme alan bu Floransalı müellif, aşağı yukarı 1340 yılında yazmış olduğu bu eserin içinde sıraladığı bilgiler, elli yıl kadar evvel hazırlanmış notlardı. Venedik'deki bir benzeri de *Zibaldone da Canal* adı altında kaleme alınmıştı. Bu adı geçen eserlerde verilen bilgilerin metodolojisi aynen M. Polo'nun eserinde de bulunmaktadır:

- a) Çizilen yolların muhtelif etaplarının uzaklığı,
- b) Tüccarın geçeceği yerde bilmesi gerekli uygulamalar ve yerel alışkanlıklar,
- c) Her bir etap esnasında kullanılacak malzeme,
- d) Emniyet tedbirleri. Hem kişiler hem de mal için ne gibi önlemler alınmalıdır?
- e) Yol masrafları. Fiyatlar Floransa parası değerine göre verilmişti,
- f) Seyahat esnasında kullanılacak eşya,
- g) Yerel paralar ve mühim malların gümüş değeri,
- h) Her bir yörede uygulanan ağırlık ve bunun Genova şehrinde kullanılan ağırlık ile mukayesesi:

Her ne kadar Marco Polo'nun eserinde bu sıralamalardan bazıları bulunmaz ise de, meslekdaşı tüccarların geleneğini muhtelif satırlarda devam ettirmiştir.

⁴ Cardona, s. 514-516. Burada bir tek Anadolu hakkında kısa da olsa bilgi veren Rinaldo da Montecroce'nin adını vermek isterim. 1288 yılında yaptığı seyahati hakkında bir de eser yazdı.

Ruggieri (s.29-99) daha çok Odorico da Pordenone ile edebiyat etkinliklerine değinir.

Antonio Carile, "Territorio e ambiente nel Diviament dou Monde di Marco Polo," *Studi Veneziani*, n.s. 1 (1977), s. 13-36, burada s. 16-19 arasındadır.

Eserin basılması: Matbaanın İtalya'ya girişi ve geniş bir çevre bulmasından sonra, M. Polo'nun da eseri en çok baskısı yapılan eserler arasına girdi. Görmeme imkân olmayan bu baskılar, muhtelif bibliografya çalışmalarında sıralandı.⁵ Her bir yayında, kitabın nâşiri değişik bir uygulama izleyerek metin eleştirisinde bulunmuş, içerdiği bilgilerin önemi, çağdaş kaynaklarla karşılaştırma ve ilim âlemine yaptığı katkılar üzerinde durmaktan başka, minyatürler üzerinde de araştırmalar yapmışlardır. Bir kısmı hayalî olan görüntüler, bazan hiç umulmadık tarihi gerçeklere de değinir, veyahut da yapıldığı devrin kavramını yansıtır.

Matbaanın büyük bir itibar bulup da değerli eserlerin birbirini izlediği devirde, Marco Polo'nun eserine gerçek değerini veren kişi, Giovanni Battista Ramusio adlı, coğrafya eserlerinin kıymetli ve bilgili nâşiridir. Çağın göre çok ileri bir başarı gösteren bu yayıncı, büyük ciltler halinde topladığı külliyyatı üç cild halinde 1554 yılında neşretti ve sonraki yıllarda da muhtelif baskılar yaptı. Başlığı: *Delle navigazioni et viaggi raccolti da gia M. Giovanni Battista Ramusio et con molti ve vaghi discorsi da lui in molti luoghi dichiarato et illustrato*. Bu eserin sonraki yıllarda değişik baskıları ve yakın bir zamanda tıpkı basımı yapıldıktan başka, Torino şehrindeki Einaudi yayınevi 1978 yılında, matbaa harfleriyle yeni baştan neşrine başladı ve kısa bir zaman sonra da tamamladı.⁶ Nâşirler, Marco Polo'nun eserini bu devasa külliyyatın içine kattılar. Soylu bir âile olan Ghisi soyunun elindeki eski bir metinden yararlanıp ve "hayret edilecek kadar eski" (maravigliosa antichita) terimini kullanan Ramusio, ülkesine metin tenkidi kavramını da getirmiş kişilerdendi. Bu metni kullanmaktan başka, M.Polo ile çağdaş sair müellif ve araştırmacıların eserleri ile karşılaştırdı. Bu çağdaş girişimden sonra değişik ülkelerde yapılan neşirler birbirini izledi. En önemli gelişme 19. yüzyılın başlarında görüldü. Tenkid kavramının yeni metodlarına kavuşması, bazı yeni başka yazmaların keşfi, kitabın bir takım özelliklerine

⁵ Giriş kısmında gösterilenlerden başka, Angelo M. Piemontese, *Bibliografia Italiana dell'Iran (1462-1982)*, Napoli 1982, cilt 1, s. 137-140, cilt 2, s. 867.

⁶ Ramusio ve İtalya'daki coğrafya eserlerinin basımı için: Ettore Mazzoli, "Ramusio, Giovanni Battista," *Dizionario Critico della Letteratura Italiana*, cilt 3, s. 579, a-584 a.

Marco Polo, bu eserde ele alındı: Riccardo Massano "Polo, Marco," cilt 3, s. 489a-494 a.

Giovanni Battista Ramusio'nun eseri, *Navigazioni e Viaggi* anabashiğı ile, Torino'daki Giulio Einaudi yayınevi tarafından neşre başlandı. Bu yayının başlangıcında çıkan bir değerlendirme: Massimo Danatini, "Giovanni Battista Ramusio e le sue "Navigazioni" appunti per una biografia", *Critica Storica*, 1980/1, s. 55-100.

canlılık getirdi. Bu sayede yeni bir kavram daha, yani metin çalışmalarının evreleri de yeni metodlarla canlanmağa başladı.⁷ İtalyanlar kendi kitaplıklarındaki metinlerin daha güvenilir, gelişmiş ve sağlıklı olduğunu ileri sürmelerine karşılık, Fransız ve İngiliz araştırmacıların yayınları karşısında beklenen hamleyi gerçekleştiremediler. İngilizler dünya üzerindeki toplulukların zenginliği yanında, varlıkları, çalışma koşulları, devlet yapısı hakkında çok detaylı bilgiler veren bu seyyah hakkında devasa kitaplar neşrettiler: *The book of Sir Marco Polo the Venetian, concerning the kingdoms and marvels of the east. Translated and edited with notes by Colonel Sir Henry Yule. R.E.C.B. Third edition, revised throughout in the light of recent discoveries by Henry Cordier (of Paris)*, Londra 1929. İki cilt olan bu eser ülkemizde en tanınmış olanıdır. Bu çok değerli ve güzel yayın gerçekten hak ettiği ilgiyi gördü ve kaynaklarda her zaman zikredildi.

Rus tarihçiler ve Türk dünyası üzerinde çalışanlar da her zaman bu eseri takdir ettiler. Bunlardan en önemlisi Barthold tarafından kaleme alınan eserdir. Orta Çağ dönemi Türk tarihi İtalyan kaynaklarının önemine bizden çok daha önce değinen Ruslar, bu kaynaklara ait bir takım eserleri kendi dillerine çevirdiler, değerlendirmekten de hiç geri kalmadılar. 1911-1912 yıllarında Petersburg (şimdi Leningrad) Üniversitesi'nde verdiği dersleri "Şarkı tettebbu^c tarihi" adı altında çıkardığı kitabında topladı.⁸ Bu zattın çalışmalarından sonra M.Polo'nun Türk tarihine yaptığı katkıları ve getirdiği bilgileri incelemek Paul Pelliot adlı müellifin başarısı oldu. Çin, Moğol ve Türk âlemlerinin bu eşsiz bilgini esas olarak bir dil bilgini olmakla beraber tarih, kültür, edebiyat konularına da vukûf ve salâhiyetli eğilebilecek bir beceriye sahipti. Bir tek kitaplıklara kapanıp bilgileri incelemekle yetinmemiş, 1906 yılında başlayarak 1908 yılına kadar at üzerinde

⁷ Marco Polo, *Il Milione. Introduzione e note di Marcello Cicuto, con saggio di Anthony Burgess e le miniature a colori del codice di Oxford*, Milano 1982, Rizzoli yayınevi, s. 35-45. Marco Polo, *Milione*, Milano 1982, Garzanti yayınevi, s. XIV-XVII.

⁸ Akçuraoğlu Yusuf, "Tarih yazmak ve tarih okumak usullerine dair", *Birinci Türk Tarih Kongresi. Maarif Vekâleti ve Türk Tarih Tetkik Cemiyeti tarafından tertip edilmiştir. Konferanslar-Müzakere Zabıtları*, basım yeri ve tarihi yoktur, s. 577-607, s. 580'dedir. Bu kitabın hülasası Ragıp Hulûsi (Özden) tarafından dilimize çevrilip yayınlandı, "Avrupa ve Rusya'da Şark-ı Tettebbu Tarihi. Muharriri: Muallim V. Bartold (1912) senesinde Petersburg'da Tusca olarak intişar etmiştir", "*Millî Tettebbu'lar Mecmu'ası*, 1. cildinde üç sayı devam eden bir seridir (bu derginin daha uzun bir başlığı bulunmaktadır: *İslâm Medeniyetine ve Türk Harsına Âid Millî Tettebbu'lar Mecmû'ası*, fakat ilim dünyasında MTM kısaltılması ile tanınmıştı).

Barthold'un eseri, B.Nikitin tarafından notlar eklenerek şu başlık altında çıktı: *La découverte de l'Asie Histoire de l'Orientalisme en Europe et en Russie*, Paris 1947.

Orta Asya yöresini dolaşmış ve araştırma konusu yaptığı yörelerde şahsî müşahedelerde bulunmuştu.⁹ Yıllarca süren çalışmalarını muhtelif makalelerinde sürdüren P.Pelliot (1874-1945), büyük eserini ömrünün son yıllarında tamamlamakla beraber, basılı şekle girmesini göremedi. Araya giren siyasî ve sosyal çalkantılar bu eserin neşrini geciktirdi ve ancak yıllar sonra "*Notes on Marco Polo*" (Paris 1959-1963, indeksi 1973 yılında çıktı) başlığı ile neşredildi. Mütihassıs araştırmacılar tarafından ilgi ile izlenen bu çalışmalar geniş bir ilgi gördü denemez.

Yapılan yayınların birbiri ardı devam etmesi, belki bir an için bilinen konuların kuru bir tekrarı mı yapılmaktadır tereddüdünü akla getirmekle beraber, eserlerin incelenmesi, giriş konularının büyük bir titizlikle tenkit süzgecinden geçirildiği, bu sebebden dolayı bir tekrarın vâki olmadığını, her bir neşirde, yayıncının kendine has yol tespit ettiği ve bunu ciddiyetle uyguladığı müşahede edilmektedir. Marco Polo'nun nelere dikkat ettiği ve çağımız araştırmalarına hangi bilgileri aktardığı, her bir müellif tarafından yürütüldü ki, bu sonucu tanıtım için ele aldığım kitapta da bulunmaktadır:

Eser bir giriş notu ile başlıyor (s. VII-XI). Böyle bir çalışmanın başlangıç ve hedefinin tayininden sonra, esas giriş (*Introduzione*) s. 3-99 arasındadır. Kendi içinde ise üç bölüme ayrılmıştır:

1 — *La rivelazione dell'Oriente asiatico all'Europa dalle'epoca greco-romana al tempo di Marco Polo e di Luigi Pulci* (Asya'nın doğu kısmının Avrupa'da eski çağdan Marco Polo ve Luigi Pulci dönemine kadar öğrenilmesi), s. 3-28.

Bu anabâşlık altında bir edebiyat tarihçisi gözü ile Doğu dünyasından gelen bilgilerin Avrupa kıtasına nasıl yansıdığı ve muntelif İtalyan edebiyatı eserlerinde nasıl anlatıldığı üzerinde duran araştırmacı, Luigi Pulci adlı edibin Morgante adlı eserini örnek almıştır. Bu eser XV. asır şövalyelik destanlarından birisidir. Şarlman (Carolus Magnus) döneminde geçen olaya göre, bir iftiraya uğrayan Orlando adındaki bir şövalye, üç Arap dev tarafından korunan bir mağaraya yaklaştığı zaman mücadele eder ve ikisini öldürdükten sonra, üçüncüsünün af dileği ve hemen ardından tanassur etmek (Hristiyanlığa geçmek) isteğini kabul eder. Bu yeni kişi eline büyük bir gürz alıp Orlando adlı şövalyenin yamağı olur. Bir gün kendisi gibi iriyarı olan Morgante ile karşılaşır, beraber bir aşk macerası yaşadıkdan

⁹ Giorgio R.Cardona, n.2'deki neşri için hazırladığı ekler kısmında, s. 496-501.

sonra beklenmedik bir şekilde ölür. Olaylar başka bir yönde gelişir, fakat Morgante bu eserde iyilik sembolü olarak işlenir. Yalnız İtalyan edebiyatı sınırları içinde kalıp evrensel bir değeri bulunmayan Morgante adlı eserde, bir takım doğu etkili bilgi ve motiflerin bulunduğu yıllar evvel R.G.Cardona tarafından ortaya konulmuştu. Bununla yetinmeyen Ruggieri eseri baştan başa tarayarak, her bir mısra üzerinde durup hangi bilgilerin Marco Polo'nun kitabından esinlendiği üzerinde durmuştur. Luigi Pulci adlı edibin yaşadığı sıralarda Fatih Sultan Mehmed'in fetih hareketleri bütün hızı ile devam ettiği için, Avrupa kıtasındaki korkusu her bir hareket içinde kendisini göstermekteydi. Bununla beraber ticaretin hiç bir zaman durmadığını, devletlerarası alışverişlerin hatta harp halinde bulunan devletlerin arasında bile temasların devam ettiğini, harplerin hemen ardından yeni bir andlaşma metninin hazırlanıp, yeni karşılıklı hakların verildiğini işaret etmek isterim.

2 — *Ricerca e scoperta delle "Merveilles du Monde" sulle orme dei francescani, di Marco Polo e dei loro epigoni* (Merveilles du Monde adlı eserin françeskan tarikatı mensupları, Marco Polo ve onların ardılları tarafından aranması ve keşfi) s. 29-55.

Marco Polo'dan evvel Asya taraflarına gitmiş ve orada gördükleri ve duydukları şeyler üzerine eserler veren Françeskano tarikatı¹⁰ mensupları üzerinde duran araştırmacı, Pordenone'li Odorico'nun eseri ile bir karşılaştırma yaptığı zaman, bir takım benzerlikler bulunduğunu saptamıştır. Ayrıca her ikisinin de Hristiyan dinini kabul etmesi muhtemel çevrelere sempati duyduklarını belirlemiştir. Bununla beraber M. Polo bir tüccar kimliği ile gerçeklere daha yakın ve maddî varlıkları daha makul bir şekilde kabul eden bir özellik taşımaktadır. Kaldı ki kalıcı yönü de bu oldu ve dinî önyargıdan mümkün merteye uzak durmak istediği her satırında belli olmuştur.

Guglielmo (dilimize İngilizcesi olan William imlası geçmiştir) di Rubruck tarafından kaleme alınan *Itinerario* adlı eser de zengin efsanevî veya hayranlık uyandırıcı konular ile doludur. Büyük İskender tarafından, Kafkaslar ile Hazar denizi arasında inşa ettirildiğine inanılan "Demirkapı" dan bahseder: "Barbarların İran'a girmesine engel olacaktır". Cennete benzer muhkem bir şehir Alan'lar ile Tatar'lar yöresinde bulunmaktadır.

¹⁰ Assisili San Francesco, ömründe hep Kudüs ve çevresine sahip çıkmak için uğraşan din adamlarından birisidir. Mısır'a kadar gidip devrin Memlûklü Sultanı ile görüştü ve tartışmalarda bulundu. Onun bu geleneğini müridleri sürdürmektedir.

Prete Gianni adındaki efsanevî kişiden geniş bir şekilde bahseder ki Kafkasya'da ikamet eden bir çobandır. Nasturî mezhebine mensup kişiler bu adam için kral derler. Marco Polo'nun kitabında bu efsanelere yer verildiği görülür. Bu destan kahramanları sonradan hem Doğu hem Batı efsanelerinde geniş bir şekilde yayıldı. Libro di Alessandro (İskender'in kitabı) diye Batı dünyasında ve İskender-nâme olarak da hem İslâm hem de Türk edebiyatında yer aldı. Bir Batılı için Büyük İskender'in Mısır ile İran ve Irak topraklarını ele geçirmesi, Batı âleminin bir üstünlük simgesidir. Bu geleneğin uzantısını sağlayanlar arasında Guglielmo gibiler de bulunmaktadır. Bu tarz benzerliklerin özelliklerine dikkat çeken nâşir, eserlerin önemini edebiyat tarihi içinde işaret etmektedir.

3 — *L'Oriente di Marco Polo e il missionarismo francescano*, s. 57-99 (Marco Polo'nun Şark'ı ve franşeskan papazların misyonerlik faaliyeti).

Bu bölümde Franşeskan tarikatına mensup kişilerin Şark ile ilgili kaleme aldıkları eserlere yer verilir. Bu bölümde konu edeceğim tek isim, Giovanni Pian del Carpine adındaki kişidir. Almanya eyaleti gibi önemli bir yerin yöneticiliğine yükselen bu zat, Papa Innocente (esas adı Sinibaldı Fieschi) tarafından Moğolistan'a yollandı ve sonra da 1245 yılında toplanan Lyon konsilinde konuştu. Burada "İstanbul İmparatorluğunun yardımına koşup, insan eti yiyen Tatarlara karşı yürünmesini" istedi. Bu konu 1274 yılında toplumun İkinci Lyon konsilinde, bu kere Marco Polo ile tanışan Gregorio X adlı Papa tarafından da benimsendi. Bu toplantıya Moğol elçileri ve doğulu Hristiyanlar da ellerinde Moğol dilinde yazılı yetki belgesi ve tercümeleri ile birlikte geldiler. Abaka Han "daimi bir sulh ve bütün Roma kilisesi mensupları ile barış içinde yaşama" teklifi yollamıştı. Ertesi bir oturum esnasında bir elçi ile iki adam bütün konsül üyeleri huzurunda vaftiz edilip Hristiyan dinine kabul edildiler. Papa da onlara kırmızı renkte manto hediye etti.

Giovanni de Pian del Carpine 1246 ile 1248 yılları arasında devam ettirdiği görevinden döndükten sonra "Historia Mongolorum" adlı bir eser kaleme aldı. Belirli bir dönem Moğol tarihine ışık tutan bu kitap, sonradan yapılan çalışmalara kaynak teşkil etti ise de, etkili olduğu iddia edilemez. En büyük kusur, elbette ki önyargılı olması ve olayların nasıl cereyan ettiği değil de, mensubu bulunduğu tarikatın doğrultusunda anlatmasıdır. Bu çağdaki misyonerlik, değişik yorumlara da uğradı. Bir kısmı tam bir iflas diye nitelendirirken, bir grup tarihçi de devrin Papa'sı VI. Innocento'nun, amacına uygun bilgilerle yetindiği ve gelmesi muhtemel bir

Moğol akınına karşı önlem alındığı üzerinde durulur. Bir “kutsal casusluk” ile desteklenen temsilcinin, “çağının en ileri gelen diplomatı” diye tanımlandığı biliniyor.¹¹

Bu temsilcinin ardından daha başkaları da çeşitli eserlerinde bu dönemi aydınlattılar. Her birisinin Şark dünyasının öğrenilmesine neler kattığı da bu bölümde incelenmektedir. Bu arada Marco Polo'nun eseri ile olan benzerlik ve değişikliklere de yer verilmiş.

Sayfa 66'da metin tartışması başlıyor. 130 tane olan yazma Polo metinlerinin en önemlilerinin Fransa'da olmasına dikkat çekiliyor. En eski metin de Toscana lehçesi ile yazılmış olup buna *Ottimo* denilmiştir. Böylece Fransızca ve Latince olarak meydana getirilmiş metinlere bir yenisi daha katıldı. İtalyan araştırmacılar büyük ölçüde bu metin ve bundan türetilmiş sâir yazma nüshalar üzerinde durdular. Nüshanın meydana getiriliş yılı da mühimdir. Zira o sıralarda büyük İtalyan şâiri Dante Alighieri bir biri ardı eserler kaleme aldıktan sonra büyük eseri İlâhî Komedyayı yarattı ve yeni dilin temellerini attı. Bir çağın bittiğini ve yenisinin başlangıcını işaret ediyordu. İtalya'da millî dil kavramı gelişti ise, bu tarz fikir, edebiyat ve siyaset adamlarının büyük bir yeri bulunmaktadır. Marco Polo'nun katkısı uzak bir yöreyi anlatmak ve bunların kayda geçirilmesini sağladıktan sonra, değişik ellerde devam ettirilmesini sağlamasıdır. Çağında yaşayan girişimci ve fikir adamları da bir takım işleri yerine getirmekle beraber eserleri onunki kadar itibar ve yaygınlık kazanmadı. Bununla beraber sonraki nesiller yeni kavramları eklemekten geri durmadılar. Elimizdeki kitabın bu sayfalarından sonra Marco Polo ve çağdaşlarının detaylı değerlendirilmeleri bulunmaktadır.

Marco Polo'nun esas eseri kitabın 103-301. sayfaları arasındadır. 101. sayfada bir tek cümle vardır. Eserin başlığı “Il Milione”. Bu isim her zaman için bir tartışma konusu oldu. Bununla beraber en yaygın imlâsı böyledir. Bazan da “Milione” tarzında yazılan bu başlık, başka dillerde benimsenmedi.

Metin genel giriş ve sonra da diğer bölümleri ile devam ediyor. Bu eserin madde başlıkları da tartışma konusu olmuştu. Yazmalarda görülen farklılıklar, eserin bütününe hâle getirmemekle beraber, filologların keskin tenkidi karşısında bir takım tasarrufların yapılmasına yol açtı. Onun için

¹¹ Clément Schmitt, “L'epopea francescana nell'Impero Mongolo nei secoli XII-XIV”, *Venezia e l'Oriente*, Firenze 1987, s. 379-408, buradaki s. 379-390 arasındaki bilgi.

başlık sayısı okuyanları şaşırtabilir ve bazı kısımların bulunup bulunmadığı hakkında tereddüdüleri giderecek çalışmalar yararlıdır. Böyle bir sabırlı çalışmayı G.R.Cardona gerçekleştirmiştir. Elimizdeki kitapta böyle bir ayrıntıya yer verilmeden esas metin verilmiştir. Burada bir yenileşen İtalyanca yoktur. Fakat bu tarz metinlerin her zaman aslı şekli ile verilmesi kaçınılmaz bir zorunluluktur. Elimizdeki kitap bunu izleyip dil açıklamalarını her bir paragrafın arkasına koymuştur. Her bir dil özelliği ve karşılaşılan zorluklar büyük ölçüde giderilerek okuyanları tatmin yoluna gidilmiştir. Marco Polo'nun eserini okurken o zamanki dilin ahengi içinde yola devam etmek ayrı bir özelliktir. Anadolu'nun şimdi Yumurtalık denilen fakat halk arasında halâ Ayas şehrinden başlayan yolculuk Anadolu'nun iç taraflarında devam etti. Buralarını *Turcomania* diye adlandıran Marco Polo'nun dolaştığı ve gördüğü Anadolu şehirleri hakkındaki kısa cümleleri büyük anlam içererek devam etmişti. Yayınlayan 188 bölüm altında eseri ortaya koymuştur. Okunuşunun kolaylaştırılması ve arayanların hemen yararlanması için dizinler hazırlanmıştır. İlki coğrafya ve kişi adlarına tahsis edildikten sonra, sözcük için ayrı ve en sonunda müelliflerle eserlerine yer verilmiş bulunmaktadır. Eser, Leo S. Olschki yayınevinin özel matbaasındaki hurufat ile içeriği kadar dış görünüşü ile de bir başka güzellik içerir. Ülkesinin bu alandaki geleneğine bir yenisini daha katmış bulunuyor. Coğrafya ve kişi adları dizini içinde hiç bir kitap ismi gösterilmemiştir. Son zamanlarda moda olan, eserleri topluca dip tarafa koyma uygulamasından hazırlayan kendini kurtaramamıştır. Dilcilik özelliği gayet güzel bir uygulama ile başaran bu eserin her zaman için araştırmacıların ilk başvuru eserleri arasında bulundurulacağı ve Marco Polo adlı gezgini en derin ayrıntılarına inerek, alanındaki eserlerle karşılaştırma başarısını hemen hemen ilk defa göstermiştir.

* * *

Türkçede Marco Polo:

Bu eserin değerini takdir eden araştırmacılar her zaman için bu eserin kendi incelemelerinde yer almasını sağladılar. Bununla beraber Türkçede bu eseri etraflica yansıtacak bir çalışma bulunmamaktadır. Belki dikkatimden kaçan bir kaç tane süreli yayın dizisi var ise de, Fransızca ve İngilizce metinlerden yapılmış tercümelemelerden ibarettir. Kitap haline getirilmiş çalışmalara bile herhangi açıklayıcı not konulmamış, Venedikli seyyahın getirdiği yenilikler üzerinde hiç durulmamıştır. Türk kültür tarihinin bu müstesna kaynağını dilimize kazandıramama yanında bir de yapılmış ya-

yınlardan uzak kalınması da hayret vericidir. Tespit ettiğim ve gördüğüm yayımlar: Enver Koray, *Türkiye Tarih Yayınları Bibliyografyası 1729-1955*, İstanbul 1959 ve aynı müellifin, *Türkiye Tarih Yayınları Bibliyografyası II, 1955-1968*, İstanbul 1971 adlı eserlerinde işaret edilenlerden başka, şu eserde Marco Polo'nun gayretleri detaylı olarak anlatılmıştır: Sami Öngör, *Coğrafi Keşifler ve Tetkik Seyahatleri Tarihi*, İstanbul 1954, s. 36-46. Ülkemizde tarihî coğrafya alanında nadir yapılmış araştırmalar arasında kalan bu kitap, çok ilgi çekmekle beraber sonradan iyisi yapılamadı ve alanında tek kaldı.

Fuad Carım, *Marco Polo ve İbn Batuta. Yazdıklarının çoğu Türk'lerle ilgili dünyanın en önemli iki seyyahı*, İstanbul 1966. Küçük boy ve her hangi bir iddia olmadan hazırlanan bu eser, Fransızca bazı yayınlardan yapılan kuru aktarmalardan ibaret bir çalışma olmakla beraber, parantez içindeki açıklamalar küçük detayları açıklamaktadır.

Markopolo Seyahatnamesi I ve II, hazırlayan Filiz Dokuman, Tercüman 1001 Temel Eser 87 ve 88. ciltleri. Serinin bütün kitapları gibi basıldığı yer ve yıl bulunmamaktadır. Eserin daha başlığı bile ilmî bir saygıdan uzak olup, metin bile yapılan klasik çalışmalara tamamen yabancı, hiç bir düzen ve plan göz önünde tutulamamış, Çocuk edebiyatına yakışan bir diyaloglar serisi içinde neşredilmiştir. Seyyahın çalışmalarını hiç bir şekilde Türk okurlarına ve araştırmalarına tanıttak için değildir.

Marco Polo'nun Geziler Kitabı, çeviri: Ömer Güngören, İstanbul 1985. Son derece yetersiz bir önsöz ile sunulan bu kitap, küçük bazı dipnotlarla devam etmekle beraber, hangi nüshadan çevrildiği, yapılmış en basit ve kısa çalışmaların bile dikkate alınmadığı bir yayın olduğu için, seyyah: tanıtmaktan çok uzaktır. Bu hatalardan sakınılması için gerekli özellikler şunlardır:

- 1 — Eser üzerine yapılmış çalışmaların tespiti,
- 2 — Türkolog ve doğu tarihi araştırmacılarının eserlerine çok dikkat edilmesi,
- 3 — İtalyan araştırmacılarından en az üç hatta beş tanesinin yayını ihmal etmeden sıkı bir tenkit süzgecinden geçirmek,
- 4 — Anadolu hakkında az bilgi vermekle beraber, uğradığı yerlerde bulunan Türk izlerine dikkat eden Marco Polo'nun bu bilgilerinin kültürümüze olan uzantısının ihmal edilmemesi,

5 — Hangi metnin izlendiğinin açıklığı kavuşturulması ve nasıl bir kaynaktan harekete geçilerek araştırmanın geliştirildiği.

Bu maddeleri daha fazla uzatmak mümkün olmakla beraber, fazla bir detaya gerek görülmeden, bu tip kaynak eserlerin dilimize çevrilmesinin ne kadar güç fakat o derece kaçınılmaz olduğuna kısmen de olsa değinmiş bulunuyorum.

İtalyan araştırmacılar bu en eski kültür araştırmacısı sayılabilecek şahsiyetlerine lâıyıkıyla sahip çıktıkları kadar her bir nesil esnasında zenginleştirdiler. Leo S.Olschki kitapevi de bu başarıya bir yenisini katmış bulunuyor. Bir asrı geçen başarılı çalışmalarına, Dante Alighieri üzerine yaptığı yayınlardan sonra, Marco Polo hakkında en mükemmel eseri vermekle (bu yayınevi üzerinde gene *Erdem* dergisinin 9 ve 13. sayılarında durdum) üzerine düşen görevi yerine getirmiş ve şimdi çağdaş usullere uygun bir yayın ile bu başarılarına bir yenisini katmaktadır. Kitapta, bir harita ve örnek levhaların bulunmaması dikkate değer.

Eserin içeriğinin tanıtımlı ve eleştirili yayınlanması ülkemizde bir süre daha gecikeceğe banzemektedir. Bir tek bu metinden başka, bütün zamanların en büyük seyyahı olarak addedilen Marco Polo'nun hemen ardından gene o devirlerde Anadolu ve Ortadoğu ülkelerini ziyaret edenlerin de eserlerinin taranması gerekir. *Pax Mongolica* diye Batılı gözlemciler tarafından adlandırılan XIV. asrın bu hareketli dönemi daha başka kişiler de kendi becerileri çerçevesinde tamamladılar. Bunlara bir tanesinin de ülkemizden katılmasını beklerken, minyatürlü nüshaların da ihmal edilmemesini temenni etmeliyiz.